

КУЛЬТУРОЛОГІЯ

ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОСТІ

*Ткачук Богдана**магістр філософського факультету,
кафедра історії та теорії культури**Львівський національний університет імені Івана Франка*

UKRAINIAN NATIONAL IDEA IN CONTEXT OF MODERNITY RETHINKING

*Bohdana Tkachuk**master of the Faculty of Philosophy,
department of History and Theory of Culture
Ivan Franko National University of Lviv*

АНОТАЦІЯ

В статті визначається проблематика сучасності, як часу гібридної війни та пропаганди, стереотипізації та конфліктів. Встановлюється головна площина причинно-наслідкових зв'язків та актуалізація проблем, що потребують спільного вирішення; акцентуація на питаннях, що потребують єдності. Серце, як осередок добра та милосердя, миру та блага в кожній людині, визначається як можливе джерело морального імпульсу українського громадянського суспільства. Кордоцентризм, як характерна особливість української філософії, розкривається як фундамент національної ідеї сучасної України.

Ключові слова: національна ідея, сучасність, пропаганда, гібридна війна, стереотипи, кордоцентризм, внутрішня людина, революція Гідності, серце, діалог, волонтерство, любов до Дальнього, ненасилля

ABSTRACT

In the article analysis the problems of modernity, as a time of hybrid warfare and propaganda, stereotyping and conflict. Set the main plane of causation at the problems that requiring a common solution; accentuation at the issues that need our unity. Heart, as the center of goodness and mercy, peace and good in each person, is determined as a possible source of moral impulse of the ukrainian civil society. Cordocentrism as a main characteristic of the ukrainian philosophy, determined as a foundation of the national idea of modern Ukraine.

Keywords: national idea, present, propaganda, hybrid warfare, stereotypes, cordocentrism, the inner man, the revolution of dignity, heart, dialogue, volunteering, love of Far, nonviolence

Визначення сучасності у філософів нашого часу досить часто пояснюється через поняття «межовості», тобто це певний «межовий час», момент загальної історії, що розгортається між визначеним минулим і невизначеним майбутнім, іншими словами український межовий час це наше теперішнє.

Нещодавно Україна пережила Революцію Гідності, а зараз перебуває на межі вирішення питання єдності та цілісності держави. Така ситуація, як ніколи твердить про кризовий стан країни. Категорією «гідність» оперує етика, яка визначає її як уявлення моральної свідомості про цінність усякої людини, як моральної особистості. Тому варто сказати, що така категорія передбачає духовну єдність, і ми можемо говорити про революцію в моральній свідомості українців. Важливим є генерація відповіді на питання «як?» нам вийти зі стану кризи, а не «чому?» ми в ній перебуваємо: тобто яким чином потрібно вирішувати проблему

кризи і визначає сенс її вирішення, що актуалізує її практичне застосування в сучасному світі.

Мета статті полягає у з'ясуванні актуальності етико-світоглядного переосмислення українського самовизначення у час культурного перехрестя сучасності.

Ще у минулому столітті О. Кульчицький пояснював феномен характеру українського народу та безпосередньо самої України через поняття "межовості": вічне перебування української людини на межі "можливого існування" [8; с.147-162.]. Український народ на протязі усієї своєї історії стоїть на межі гамлетівського визначення - бути чи не бути українській гідності та єдності? Актуалізуючи шевченківський тип «загубленої української людини» М. Шлемкевича, українські ЗМІ повертають до життя гасло «Борітеся – поборете!» [16; с.10]. З точки зору визначення такої філософської проблематики українського питання, актуальним є розуміння необхідності вирішення сучасної кризової

ситуації української спільноти, що викликало ідею до запропонування нового виходу.

О. Забужко влучно зазначає: «всяка національна ідея завше стремить до перетікання в практично-політичну сферу: споконвічно людське «хто я?», чи, стосовно спільноти, «хто ми?», необхідно породжує з себе і «що я повинен робити?»[4; с.9]. У

нас виникає певна асоціація з кантівськими філософськими питаннями, зокрема: «що я повинен робити?», звичайно стосується категоричного імперативу. Українську національну ідею можна розглядати з точки зору актуального етичного світогляду українського суспільства. Також вітчизняна дослідниця стверджує, що філософія національної ідеї за своєю суттю плюралістична[4; с. 32-33]. Отже, національна ідея носить характер індивідуальної, тобто такої, яка стосується кожного суб'єкта. Тут прослідковується головний момент поєднання етики з національною ідеєю. Також варто згадати Т. Масарика, що мав дотичні погляди на цю проблему, зокрема у висловлюванні, що національна ідея є ідеєю етичною[4; с. 33]. То ж національною ідеєю для українського суспільства може стати наша традиційна філософія кордоцентризму.

Пригадаємо також, що український кордоцентризм знайшов своє яскраве відображення у творах Г. Сковороди, філософії П. Юркевича, М. Гоголя, П. Куліша, Т. Шевченка, С. Кримського, В. Горського, М. Поповича, С. Вільчинської й І. Потаєвої, Я. Гнатюк[3; с. 5]. Останній приводить до пояснення слова С. Ярмусь, де «поняття «кордоцентризм»... означає, що в житті людини, в її світогляді, основну роль мотиваційну і рушійну відіграють... сили її емоційного почуття, або, образно кажучи, сили людського серця»[3; с.8].

Вперше вжив поняття «ідея України» П. Куліш, який і вважав, що таку ідею варто будувати на внутрішній людині, що пов'язана з Україною серцем. Візьмемо до уваги ще таку тезу філософа: «із серця і через серце озивається до людей історія: кризь сучасність говорить до нас минуле»[15; с. 161]. Мирні протести студентів України до кривавого розгону в ніч на 30 листопада 2013 року, які пізніше перетворились в Революцію Гідності 2013-2014 років показали, що українська молодь, як представництво нашого сьогодення вже готова була давати відповіді[10]. На запитання, які попереднє покоління, в силу політики радянського союзу, боялось задавати та озвучувати. Сучасна українська молодь – як живий голос своїх батьків впевнено висловлював своє невдоволення та виголошував своє право на гідність та повагу до свого народу. Сучасна молодь вже впевнено оперує юридичними дефініціями, вона є мобільною та освіченою, вона знає, яку державу варто будувати.

С. Павличко підкреслює, «що для... теоретиків «національної ідеї», незаперечним було те, що у становленні нації новітнього типу з народу, який

«мовчить, молиться і платить» (М. де Унамуно), вирішальну роль покликана відіграти інтелігенція, вносячи в маси національну ідеологію»[11; с. 65]. Такою інтелігенцією, на наш погляд, у листопаді грудні 2013 року стали студенти, свідомі українці, що були народжені вже за роки незалежної України, які, забувши про страх здійснили свою жертвність, як заклик до наслідування старшого покоління. Тому на нашу думку, щодо сьогодення, можна влучно сказати, що Революція Гідності 2013-2014 років - є революцією сучасної молоді України, яка слідувала ідеї внутрішньої людини серця.

Згадаємо також «Революцію на граніті» 1990 року. О. Кавилін підкреслює, що «Революція на граніті» була повністю організована силами студентства і не мала на той час аналогів у всій Європі, адже «оксамитові революції» у Східній Європі у 1989 р. проводили зрілі політики. Також він наголошує, що «Революція на граніті» була одним із етапів утвердження української незалежності, вона стала поштовхом для утворення громадянського суспільства в пострадянській Україні[5; с. 361-364]. На нашу думку, саме цей суспільний осередок, що за часів набуття незалежності України приймав участь або сприяв здійсненню мирних акцій протесту, і виховав молодь. Це молода Україна, яка через двадцять років стала рушієм до пробудження громадянської свідомості і знайшла в собі сили нагадати верхівці влади статті із Конституції України, в якій закріплені такі основні принципи: Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна і правова держава; носієм суверенітету і єдиним джерелом влади є народ; права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами[6].

Один із вітчизняних філософів, згаданий раніше, Я. Гнатюк наводить думку, що українська філософія серця локалізована і репрезентована тільки українським Сходом і не характерна для українського Заходу. Також автор наголошує, що українська філософія серця генетично пов'язана саме із стихійною почуттєвістю українського Сходу, адже яскраві представники її були вихідцями саме із східних регіонів України[2]. В сучасній ситуації, що обумовлена подіями революції Гідності варто наголосити, що 21 листопада 2013 року демонстрації за відновлення підготовки до підписання Угоди відбулися в Івано-Франківську, Львові, Тернополі, Вінниці, Кіровограді, Луцьку, Чернівцях, Ужгороді, Житомирі, Рівному, Хмельницькому, Харкові, Донецьку[9]. Таким чином, можна засвідчити фактом, що мотиваційні та рушійні сили емоційного почуття за потреби виявлення їх у критичній ситуації, активізувались переважно на територіях західних

регіонів. На нашу думку, суть залишається в одному: актуально те, заради чого були активізовані народні сили та чого вони в результаті досягли разом, а не їх кількісний та детермінізований коефіцієнт. Зараз для України є важливим моментом усвідомлення та актуалізація проблем, що потребують спільного вирішення; акцентуація на питаннях, що потребують єдності.

Не можна обійти увагою також сфальсифікований референдум та анексію Автономної Республіки Крим, гібридну війну на Сході України, що продовжується до сьогодні. Або ж, як її називають М. Вайс та П. Помаранцев, нелінійна війна. Уся суть і складність до вирішення її, полягає у тому, що такі війни ведуть без офіційного оголошення та іншою зброєю: «танки не врятують від кібератак, а крилаті ракети не є найкращою зброєю проти кампаній із пропаганди»[1; с. 14]. Гібридна війна має в собі страшену зброю пропаганди, яка вбиває не миттєво, але вкорінюється в свідомість і здатна поширюватись, як вірус.

Пропаганда - це зброя масового ураження. На це звертає увагу Т. Ярошенко, що фальсифікація, спекуляція, маніпуляція є визначальними злочинними характеристиками для нашого сьогодення, а найбільшою проблемою є подвійна реальність та явища скритого насильства[18; с. 130]. Ці проблеми можна назвати взаємодоповнюючими та взаємопов'язаними, які не можуть вирішуватись та долатись окремо одна від одної. Скрите насильство як раз і знаходить свою реалізацію через пропагандистську кампанію, що створює ангажовану ворожість до того чи іншого аспекту, позбавляє можливості до самостійного об'єктивного мислення, знищує доступ до альтернативних джерел інформації, підносячи та прославляючи свої здобутки над іншими. Зброєю пропагандистської інформації вбивається довіра та комунікація між людьми різних регіонів України, релігійних вірувань, що поширені на її території, створюється межа стереотипізації. Відбувається терор свідомості ХХІ століття, де людськість та її моральне єство-чуття знищують зсередини. А така гібридна війна вигідна лише для тих, хто керує цим терором.

Стереотип у Східній Україні про західних так званих «бандерівців» до сьогодні мають місце у свідомості людей. В свою чергу стереотип про українців із східних регіонів, як про аморфну пасивну масу, яка не бажає змін і виборює право на пам'ятник Леніну у своєму місті. Широко поширений конфлікт між вірянами церкви Московського та Київського Патріархату. Страждає лише звичайна пересічна людина, яка перебуває в постійній напрузі під натиском швидкоплинності часу, відчуваючи себе нездатною щось змінити перед масштабами проблеми. Тому що вона однаково безсила, з чим би не виникала в неї ідентифікація. А на перший погляд завжди здається, що це проблема «вищих рівнів».

Але саме серце, як осередок добра та милосердя, миру та блага в кожній людині, може нас об'єднати. Зараз, як ніколи, нам варто усвідомити, що ми працюємо заради однієї мети – процвітання та кращого місця для життя своїх дітей та майбутніх поколінь.

Зокрема С. Кримський приводить цитату М. Бахтіна: «Бути означає бути для іншого і через нього для себе... Людина цілком і завжди на межі. Дивлячись вглиб себе, вона дивиться в очі іншого, чи очима іншого». Потім вітчизняний філософ висуває думку, що кантівський категоричний імператив може бути доповнений: особистість не може бути просто об'єктом, її потрібно зрозуміти, тобто включити в життя ближнього[7; с. 32]. Таким чином, український кордоцентризм, зокрема у поглядах С. Кримського, перегукується з ідеєю, про важливість поширення кордоцентризму в сучасному суспільстві, а особливо в період кризи взаємних стосунків.

Згадаємо український феномен, що набрав обертів поширення саме як реакція на сувору буденність – це волонтерство. Вищезгаданий О. Кавилін також стверджує, що волонтерство – це добровільний вибір та активна участь громадянина в житті суспільства. Зараз в Україні діє кілька великих волонтерських організацій, які системно допомагають військовим на передовій: Крила Фенікса, Повернись живим, Армія SOS, Врятуй рідну країну, Волонтерська сотня Україна – Світ: загалом близько третини населення України включилася у волонтерський рух[5; с. 361-364].

Український феномен волонтерства активізував відповідальність. Громадяни, що приймають участь у волонтерському русі так чи інакше визнають проблему за її назвою. Війну називають війною, де фронт на Сході усюди є гарячою точкою, де б ти не був, адже загроза життю не зникає з кілометрами. Ж.-П. Сартр з цього приводу наголошував, що «... у житті немає випадковості, якась соціальна подія, що раптом вибухає і втягує мене, не приходить із-зовні, якщо я мобілізований на війну, ця війна – моя, вона створена за моїм образом, і я заслуговую її» [13; с. 752-755]. Тобто, згідно із екзистенціальними поглядами філософа, якщо війна моя, отже і усе, що стається - моє, а особливо відповідальність, яка покладена на мене, і саме на мене. Людина, що визнає війну, стає відповідальною у її перебігу, а особливо якими методами буде вестись та який проміжок часу вона займе. Це є абсолютна відповідальність, на думку Ж.-П. Сартра, яка є свободою та шансом до здійснення людської екзистенції. Тому ті, хто ще називає війну Антитерористичною операцією приймає участь у підтриманні гібридної війни, яка, по суті, не мала початку. Те, що не має початку – не має кінця, не претендує на існування та визнання, не потребує сил на вирішення, не передбачає визнання відповідальності. Ця проблема тягне за собою іншу,

яка стосується не тільки української спільноти, але і європейської – це питання переселенців.

В цьому контексті доречним є думка Ф. Ніцше про те, що любов до ближнього є найлегшою з усіх, бо в ній ми любимо себе або своє відображення. Важчою справою є любов до дальнього – в якій і проявляється усе благородство людини в напрямку до розвитку в собі чеснот ніцшеанської Надлюдини: «Не про ближнього вчу вас, а про друга... і наповнене його серце... в своєму другові маєш любити надлюдину як свою причину»[10; с. 352]. Тобто сприйняття усіх особливостей та природи, а обов'язково серця свого друга, що, вживаючи означення «Дальній» можемо мати на увазі «Інший» - творить з людини Надлюдину. Означення «ближній» тут розуміється, як такий як ти, а «дальній» як несхожий на тебе. Отже, любов сердець до Дальнього творить в людині її людськість. На нашу думку, волонтерство як раз і є проявом цієї любові до Дальнього. Не в географічному значенні, але у суттєво-наповненому. Цей феномен проявляє себе не тільки в контексті допомоги військовим, але і допомоги дітям/дорослим-інвалідам або людям з іншими потребами. Це також прояв відповідальності Ж.-П. Сартра. Приймаючи участь у вирішенні питань ми тим самим долучаємось до їх вирішення, до їх визнання. Тому саме тут важливим є називати речі своїми іменами. Волонтерство – є добровільним явищем, що означає з «доброї волі» - «із власної свободи». Перефразовуючи французького екзистенціаліста ствердимо, що саме в свободній допомозі Ближнему і Дальньому здійснюється людська екзистенція.

Вищезгадана вітчизняна дослідниця Т. Ярошенко наголошує, що сучасна доба типологічно визначена як межова, амбівалентна та є місцем зустрічі старого і нового, вона розділяє і поєднує, може бути прірвою або мостом[18; с. 131]. Отже сучасна доба, як і кожна минува, виділяє людину, яка вирішує та задає напрям до розквіту або занепаду. Тому, на нашу думку, кризова сучасність українського народу повинна беззаперечно стати мостом до мирного часу гуманізму. Ідея внутрішньої людини серця кордоцентризму базується на положеннях любові до Ближнього, ми ж вбачаємо потенцію у доповненні любов'ю до Дальнього. Таке переосмислення національної ідеї може задати вектор до вирішення актуальних питань українського суспільства, які були згадані вище: проблема порозуміння всередині культурного універсуму держави. Згадаємо про великих діячів ХХ століття, які змінили хід історії, привносячи духовність та сердечність до порозуміння один між одним це Махатма Ганді, Мартін Лютер Кінг-молодший, Субхас Чандра Бозе та інші.

В такому контексті ми звертаємось до етичних категорій східних вчень, зокрема до ведичної книги – етичного вчення Упанішад, де існує ідеал етики – це

самопізнання, яке характерне також і для філософії серця, зокрема що стосується поглядів Г. Сковороди. І підтвердження цій тезі знаходимо у філософії А. Шопенгауера, який наголошує, що у випадку ненависті хтось би увірвався всередину свого ненависного недруга, в саму його кровну глибину, то відкрив би у ньому самого себе[17; с. 255]. Бо причиною цьому є ведична формула життя «tat twam asi», що в перекладі із санскриту означає «ти те єси». Іншими словами, ти є у всьому і все є в тобі, такий погляд на Людину передбачає, перш за все, невід'ємну першопочаткову цілісність та неподільність її суті.

Твій друг визначає те, ким ти є. І твій недруг визначає те, ким ти є. Усе, що нас оточує визначає те, ким ми є за своєю суттю та наповненістю. Україні важливо зараз звернути увагу на те, ким вона є і ким вона хоче бути. Визначаємо ми себе як народ, що вічно знаходиться на межі визначення між одним та іншим, чи чітко усвідомимо перспективи. Сучасний час науковці вже давно окреслили як час змін. І ці зими завжди починаються там, коли ми ще не усвідомлюємо цього. Так от зміни у свідомості сучасного українця вже давно почалися: достатньо поглянути на історію нашого народу. Замість того, щоб роздавати настанови хто і ким повинен бути для нас, нам варто врешті стати тим, ким ми повинні бути для себе. Якщо ми постулюємо любов та гуманність, то нехай вона проявляється не тільки на слові, але і на ділі, і не тільки пересічних громадян, але і політиків, бізнесменів тощо. В сучасному світі не може існувати такого словосполучення «мене не стосується», сучасне – стосується кожного. Як казав М. Ганді – хочеш змінити світ, почни з людини у дзеркалі[14]. І філософія кордоцентризму як раз має дотичні погляди – серце, як джерело індивідуалістської, отже, свободної плюралістичної етики, з оглядом на любов до Дальнього та відповідальність могла б бути включеною до переосмислення національної ідеї українського народу. Такий погляд дозволив би зрушитись із точки кризи до поступу сучасної молоді України.

Список використаних джерел:

1. Вайс М., Помаранцев П. Україна і початок нелінійної війни// Критика. -2015. - № 1-2 (207-208).
  2. Гнатюк Я. Кордоцентризм та україноцентризм в поліцентричній перспективі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://newright.primordial.org.ua/gnatyuk.htm>
- Гнатюк Я. Український кордоцентризм у конфлікті міфологій та інтерпретацій/ Я. С. Гнатюк. – І.-Фр.: Симфонія форте, 2010.
- Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст/ О. Забужко. – К.: Основи, 1993.

Кавилін О. Динаміка політичної участі молоді в незалежній Україні/ О. А. Кавилін // Гілея: науковий вісник. - 2015. - Вип. 93. - С. 361-364.

Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/9-6-%D0%B2%D1%80>

Кримський С. Під сигнатурою Софії / С.Б. Кримський. - К.: Києво-Могилянська академія, 2008.

Кульчицький О. Основи філософії і філософічних наук/ Упор. та ред. А. Карась.- МюнхенЛьвів: Український Вільний Університет, 1995.

Народження Євромайдану [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://journal.112.ua/maydan-ua/> 10. Ницше Ф. Так говорив Заратустра/ Пер. с нем. Ю. Антоновского. – СПб.: Азбука, Азбука-Аттикус, 2012.

Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі/ С. Павличко. – К.: Либідь, 1999.

Розгін Євромайдану [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2013/11/30/7003777/?attempt=1>.

Сартр Ж.-П. Буття і ніщо: нарис феноменологічної онтології. – К., 2001.

Скиталінська О. Країна дій. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://life.pravda.com.ua/health/2011/06/25/80897/> 15.

Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. — К., 1992.

Шлемкевич М. Загублена українська людина / М. Шлемкевич. – К.: Фенікс, 1992.

Шопенгауэр А. Две основные проблемы этики / А. Шопенгауэр. – М.: АСТ, 2006.